

Oponentský posudek diplomové práce Mgr. Gabriely Novotné *Výslovnost hlásky r v českých projevech cizinců s mateřštinou němčinou a jeho percepční přijatelnost*

Diplomová práce Mgr. G. Novotné se zabývá detailním problémem z oblasti osvojování jazyka. V teoretické části přiměřeně tvůrčím způsobem popisuje existující *r*-ové hlásky a jejich výskyt v češtině a v němčině, ukazuje nejčastější chyby německých mluvčích při výslovnosti češtiny a nakonec stanovuje jednotlivá hlásková okolí, v nichž bude výslovnost *r* zkoumat. Praktickou část práce tvoří vlastní výzkum, do něhož bylo zahrnuto pět německých studentek, které se v Praze začly učit česky. Průběžné výsledky jsou shrnovány jak ke konci jednotlivých (pod)kapitol, tak v závěru práce. Autorka prokázala mnoho dovedností nutných ke zdařilému vypracování diplomové práce od zacházení s odbornou literaturou po schopnost adekvátní interpretace výsledků výzkumu (tady mám na mysli interpretaci kvalitativní, o číslech viz dále).

Drobné výhrady bych měl ke strukturaci práce. O *reedukaci* mohlo být pojednáno a pojem *pobočné slabiky* mohl být užít už v teoretické části, ne až na s. 62, resp. 38. Také zmínky o *vyvozování hlásky* se měly objevit dřív než na s. 27/28. Konkrétní popis reedukací mohl být zařazen do textu práce, ne do přílohy 5. Některé údaje, které autorka uvádí, se pro téma práce a její výzkum zdají zbytečné, především výčet poruch řeči na s. 19–20. (Hned však musím dodat, že za zbytečnou naopak s ohledem na zaměření práce nepovažuji kapitolu o výslovnosti jiných hlásek v češtině německých mluvčích, jenom bych ji, kdyby ji autorka chtěla dále využít, doporučil doplnit o další problematické hlásky, především *h*, a zexplicitnit některé pasáže, např. o *ich-* a *ach-lautu*.) Je vůbec otázka, zda by pro zpracování daného tématu nebylo vhodnější ustoupit od tradičního rozdělení práce na teoretickou a praktickou část, které se na některých místech zdá být spíše svazující než prospěšné, a raději úžeji kombinovat teoretické výklady s popisy výzkumu.

Dalším drobným problémem je neprovázanost textu v následujícím případě: Pro vokalické *r* se na s. 24 v tabulce uvádějí striktnější pravidla výskytu než předtím na konci kap. 3.3.1, aniž by byla tato rozdílnost vysvětlena (např. poukazem na didaktické zaměření práce Rauschových, 1988). Upozorňuji také na nesrovnalost s kombinatorickým dělením hláskových skupin. Na s. 34 píše autorka o 15 možnostech, ale v tabulce jich uvádí 16 (pokud jsem tedy rozdělení správně pochopil); z grafických podob kódů v tabulce je velmi nejasné, že v některých skupinách je mezi hláskami mezera mezi slovy. Přinejmenším jedna kombinace vyskytující se v češtině neojediněle, JRV (srov. *mrak*), tam chybí: patrně se ale nevyskytovala ve slovní zásobě, kterou měli studenti zvládnout.

Práce trpí nezohledněním nebo zamlčením následujících dvou důležitých údajů: Nedozvíme se, odkud pocházely německé mluvčí, přitom příslušnost k určité teritoriální varietě němčiny mohla napovědět o způsobu realizace hlásky *r*. (Vůbec např. formulace „pro účely této práce je stěžejní němčina německá“ na s. 22 ignoruje pluricentričnost a horizontální, do jisté míry i vertikální členění i této německé němčiny.) Z druhé nemáme k dispozici celkové výsledky experimentů, ale jenom jejich zprůměrování a shrnutí. Nebylo možné do práce přidat CD se všemi údaji?

Tím přecházím k samotnému výzkumu. Zatímco předchozí výtky vesměs nejdou takřikajíc k podstatě práce, komentují hlavně uspořádání textu a některé z nich lze brát pouze jako můj subjektivní názor, užití statistických metod a interpretace výsledků výzkumu je nutné zdůraznit některá opravdu zásadní metodologická pochybení. Na jednu stranu si autorka postup práce velice dobře rozmyslela, připravila vhodné texty k čtení, uplatnila reedukaci (a není asi její vinou, že jen u dvou z pěti mluvčích), pracně sestavila zdánlivě vypovídající percepční test a provedla ho na velkém počtu respondentů, použila adekvátní statistické testy (byť na špatná data)... Na druhou stranu si uložila úkoly v rámci diplomové práce patrně nespílitelné, snažila se zodpovědět příliš mnoho otázek najednou a podcenila roli některých (z mnoha a mnoha) proměnných: na to, aby mohla vyhodnotit úroveň výslovnosti u jednotlivých pěti mluvčích, popsat úspěšnost dodatečného nacvičování (reedukace), zaznamenat odlišnosti v hodnocení defektní výslovnosti u dvou rozdílných skupin vysokoškolských studentů podle oboru studia (šlo o studenty češtiny z FF a matematiky z PedF UK) a k tomu prokázat vliv hláskového okolí na výslovnost *r*, jí nemohl stačit jeden test s 59 realizacemi („klíčovými slovy“) celkem od pěti mluvčích, tedy cca 12 na osobu, dále s 11 slovy od dvou mluvčích po reedukaci a 24 doplňkovými slovy od neněmeckých mluvčích, provedený na 36 respondentech (což je samo o sobě slušné číslo). I když byl výběr slov do testu relativně dobře promyšlen a odůvodněn (srov. s. 46/47), hrála nakonec přinejmenším u hodnocení vlivu hláskového okolí roli náhoda, jak je patrné z tabulky v příloze 9: Pokud byla k hláskové kombinaci přiřazena „Evina“ nebo „Gloriina“ realizace, nebo dokonce realizace obou (jména v práci jsou pseudonymy; „Glorie“ je „Eva“ po reedukačním cvičení), zlepšil se

průměrný výsledek dané hláskové kombinace, protože tato mluvčí vyslovovala (resp. byla hodnocena) průměrně mnohem lépe než všechny ostatní. Je to vidět především u kombinací RV (proti KR a VR) a VRN + VRZ (proti VRJ). A jaký měla na výsledné hodnocení vliv náhoda při výběru jednotlivých položek do testu, to není myslím lépe vidět jinde než právě u srovnání VRN a VRZ v první tabulce: Mluvčí „Eva“/„Glorie“ vysloví *r* ve slově *Martin* s průměrnými hodnoceními 1,23 a 1,17 a ve slově *univerzita/-ě* s hodnoceními 1,44 a 2,62. I když diplomantka do testu nezařadila zcela extrémní realizace, jak popisuje, neměla jich prostě dost na výběr.¹ Lze tedy říci, že nějaké obecné výsledky výzkum přinesl, ale že jeho velká část působí jako „statistika pro statistiku“. Tomu nepomáhají ani dílčí sporná diplomantčina rozhodnutí (proč – až po dotazu jedné respondentky – povolila rozšířit škálu hodnocení z pěti na třináct stupňů, když umožnila ke školním známám 1 až 5 přidávat plusy a mínusy, ovšem pouze pokud respondenti pociťovali tuto potřebu?!), ani jedna chybná implikace (je-li medián hodnocení projevů „Barbory“ a „Cilky“ 4, nemusí to nutně znamenat, že „více než polovina jejich realizací **tedy** dostala hodnocení čtyři“, s. 57, zvýr. F. M.), ani např. poněkud neinformativní graf na s. 66 (myslím ten v dolní polovině stránky).

Dotazy pro obhajobu mám následující:

- Co se týče cizineckého přízvuku, nezabývala jste se náhodou možným rozdílným hodnocením tohoto jevu v různých zemích, popř. mluvčími různých jazyků?
- Proč by měla být minimálním cílem výuky měla být „výslovnost, která nebude zabraňovat porozumění a **mluvčí s ní bude spokojení**“ (15, zvýr. F.M.)? Je to třeba u žáka-perfekcionisty skutečně minimální cíl?
- Proč označujete svůj výzkum na s. 36 jako „ryze kvalitativní“, když pracujete s těžkou statistikou?
- Jak se do Vašeho výzkumu promítly interference u slov, jejichž grafická podoba se v obou jazycích prakticky shoduje, jako *profesor*, *supermarket* apod.? (Prosím o shrnující odpověď, některé postřehy k tomuto problému v práci najdeme, srov. větu ze s. 60: „Hlásk *r* ve slově *univerzita* je naopak typickým příkladem adepta na vokalizaci tohoto konsonantu, čehož se němečtí mluvčí často dopouštějí z důvodu zafixované německé výslovnosti tohoto slova.“)

Diplomantka jednoznačně prokázala zvládnutí odborného stylu, jen na některých místech se v textu práce objevují rušivé, stylově nepřiměřené nebo vůbec jazykově defektní formulace: [Th. Siebs] *postupem času nabyl domněni* (21); *podle Dudena* (28); *bezesporu ale zůstává, že* (32); *více než optimistický odhad* (46); *byla snaha, aby...* (47). V práci se několikrát, prvně v titulu, používá nejasný odkazovací výraz. Na několika místech autorka staví do opozice vzájemně nesouvisející tvrzení, srov. např. *ačkoliv hlásk *r* tvoří 3,2 % všech souhlásek v češtině [...], její správná výslovnost je velmi náročná* (19; srov. také onu implikaci výše). V textu se tu a tam vyskytují chyby interpunkční (např. na s. 10) i jiné pravopisné (*New Yorských*, 27), ale jejich množství rozhodně lze tolerovat. Překlepů je málo. Přinejmenším netradičně se čísly tabulky. A konečně určitá zpřesnění by vyžadovalo uvádění citované literatury – např. hesla z příručky Šebesta a kol. 2014 citovaná na s. 12–14 nenapsal hlavní autor té publikace, i když to tak z autorčiny citací vypadá; Jan Petr nebyl jediným autorem *Mluvnice češtiny 1*; u webových stránek uváděme datum citace atp.

Práce rozhodně splňuje požadavky kladené na diplomové práce. Jednoznačně ji oporuji k obhajobě a vzhledem k výše uvedenému navrhuji hodnocení známkou *velmi dobře* nebo *dobře*, i když vlastně nevím, nakolik může za nešťastná rozhodnutí ve statistickém výzkumu sama diplomantka. Zdůrazňuji, že práci považuji v mnoha ohledech za velice kvalitní, a oceňuji především to, kolik znalostí, umu i takřikajíc řemeslných dovedností autorka vložila do rozmýšlení, příprav a realizací jednotlivých kroků svého výzkumu. Z mnoha míst práce číší autorčino zaujetí tématem. Moje kritika pak necht' je vnímána jako konstruktivní a necht' je pro autorku podnětem k dalším lingvistickým badáním.

V Praze 21. ledna 2016

Mgr. František Martínek

¹ Náhodně jsem taky odhalil, že v příloze 9 je v obou tabulkách chybně vypočítaný aritmetický průměr v řádku VRZ a sloupci „kombinace jemně“; v obou případech mají být čísla o něco nižší, tedy „lepší“.